

Published on 10th of every month

ગ્રામસ્વરાજ

અંક : ૭ • વર્ષ : ૭૮ • ૧૦ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૪
કિંમત : ₹ ૭ • વાર્ષિક લવાજમ : ₹ ૮૦

GRAMSWARAJ GUJ. MONTHLY
RNI No. 1799/57 Permitted to
post at Ahmedabad P.S.O. on
tenth of every month under postal
Regd. No. GAMC 38, 2024-2026
issued by S.S.P. Ahmedabad
valid upto 31-12-2026, Licence
to Post without prepayment
No. PMG/NG/049/2024-2026
valid upto 31-12-2026

દીપાવલીની શુભેચ્છાઓ...

નૂતન વર્ષાભિનંદન...

અનુક્રમણિકા

અંક-૭ • વર્ષ : ૭૮

૧૦ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૪

તંત્રી : ડૉ. રાજેન્દ્ર સી. ત્રિવેદી

સંપાદક મંડળ

- ઘનશ્યામભાઈ એચ. અમીન
- ભીખાભાઈ ઝ. પટેલ
- વાર્ષિક લવાજમ : રૂ. ૮૦
- છૂટક નકલ : રૂ. ૭

પત્રવ્યવહારનું અને લવાજમ
મોકલવાનું સરનામું :

ગુજરાત રાજ્ય સહકારી સંઘ
સહયોગ, જ્યોતિ સંઘની પાછળ, રિલીફ રોડ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧.

ટે.નં. ૨૫૩૫૨૨૨૦ (૧૮૩) ગ્રામ : સહયોગ

ફેક્સ નં.: (૦૭૯) ૨૫૩૫૧૩૬૦

Website : www.gujaratscu.com

E-mail : sahakarguj1850@gmail.com

ફરક જ નથી પડતો, લક્ષ્ય તરફ આગળ ધપતા રહો ૩	
- શ્રી નિધિ મહેતા	
પ્રેમ, આદર અને ક્ષમાનું પર્વ દિવાળી - નવું વર્ષ ૬	
- શ્રી નવીન વી. વાછાણી	
મહિલા સશક્તીકરણ માટે સ્વાવલંબન ૯	
- શ્રી સંદીપભાઈ શાહ	
સં. ૨૦૮૧ના વર્ષમાં આપણી પ્રસન્નતા... ૧૨	
- શ્રી વિનોદ એમ. મકવાણા	
યોગચિકિત્સા : રૂધિરાભિસરણ તંત્ર... ૧૪	
- શ્રી કિરણ ચાંપાનેરી	
જમીન અને માનવ પર રાસાયણિક ખાતરની... ૧૮	
- ડૉ. ફાલ્ગુની આર. પટેલ	
પૂણેની એક સોસાયટી દર મહિને ૯૦ ટ્રેક્ટર... ૨૦	
ગ્લોબલ વાર્મિંગનું સૌથી વધુ જોખમ... ૨૪	
પાંચ મિમિથી પણ નાના માર્કેટ-પ્લાસ્ટિક... ૨૬	
- શ્રી અંબિકા હીરાનંદાણી	
દેશમાં ફર્ટીલાઈઝર ઉત્પાદનમાં વૃદ્ધિ ૨૮	
બાયોગેસ ૩૦	
- શ્રી અંકિત ઉમેશભાઈ ભટ્ટ	

ગ્રામ સ્વરાજ

- દર મહિનાની દસમી તારીખે પ્રગટ થાય છે.
- નવું વર્ષ એપ્રિલથી શરૂ થાય છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૮૦ છે.
- છૂટક નકલ રૂ. ૭-૦૦ ગમે તે અંકથી ગ્રાહક થઈ શકે છે. લેખમાં પ્રગટ થતાં વિચારો લેખકના છે. પ્રકાશિત થતાં લેખો સાથે તંત્રી કે સંપાદક મંડળ સંમત છે, તેવું માનવું નહીં.
- ગુજરાત રાજ્યની સહકારી મંડળીઓના કાયદા કલમ-૬૯ અનુસાર ગુજરાત રાજ્ય સહકારી સંઘના શિક્ષણ ફાળામાં નિયમિત ફાળો ભરનાર સહકારી સંસ્થાને વિના લવાજમે 'ગ્રામસ્વરાજ' મોકલવામાં આવે છે.
- 'ગ્રામસ્વરાજ' માસિક તથા 'સહકાર' પાક્ષિકનું સંયુક્ત લવાજમ રૂ. ૧૫૦.૦૦ છે.
- રાજ્ય સહકારી સંઘના સભાસદોને "ગ્રામસ્વરાજ" તથા "સહકાર" વિના લવાજમે મોકલવામાં આવે છે.

પ્રેમ, આદર અને ક્ષમાનું પર્વ દિવાળી-નવું વર્ષ

કંટક-કંટક કાઢીને, રાખીએ કેવળ ફૂલ,
ચાલો ભૂંસી નાખીએ, એકબીજાની ભૂલ.

- નિનાદ અધ્યારુ

અજવાળા ઉગાડીએ, આ પર્વ છે પ્રકાશનું,
આયખું ઉજાડીએ, આ પર્વ છે પ્રકાશનું.
આતમને જગાડીએ, આ પર્વ છે પ્રકાશનું,
ઉરમાં ઉજાસ લાવીએ, આ પર્વ છે પ્રકાશનું.

- ડૉ. નીતિન વડગામા

વિક્રમ સંવત ૨૦૮૦નું વર્ષ સમયની તેજ
રફતારમાં વિદાય લઈ રહ્યું છે અને જોતજોતામાં
નવું વર્ષ આવી ગયું છે. આમ તો જો કે આપણે
બધા નવરાત્રી પછી જ દિવાળી અને નવા
વર્ષની ખૂબ સારી આશાઓ સાથે
આતુરતાપૂર્વક રાહ જોતા હોઈએ છે. દિવાળી
એ આપણો વિશિષ્ટ તહેવાર છે. જે બધાને
ગમે છે. હવે આ તહેવાર વૈશ્વિક બની ગયો
છે. વિ. સં. ૨૦૮૦ના વર્ષમાં વિશ્વના
લગભગ ૧૧૫ જેટલા દેશોમાં આ તહેવાર

ઉજવાયો હતો. પ્રકાશ અને પરિવર્તન અર્પતા
આ તહેવાર વિશ્વના દરેક માનવ સમાજ માટે
બહુ જ પ્રેરણાત્મક છે. આ બંને તહેવારો
માનવજીવનમાં દયા, પ્રેમ, લાગણી, આદર,
કરૂણા, ક્ષમા અને આનંદના દીવડા પ્રગટાવે
છે. દિવાળી એ પ્રકાશનું પર્વ છે. પ્રકાશ એટલે
જ્ઞાન અને સમજ. નવું વર્ષ એ પરિવર્તનનું
પર્વ છે. પરિવર્તન એટલે સમજ પ્રાપ્તિ થતા
બદલાવ. જ્યારે મનુષ્યમાં જ્ઞાન, સમજ વિકસે
છે ત્યારે તેના સ્વભાવમાં સહજ રીતે દ્વેષ,
ઈર્ષ્યા, ક્રોધ, નફરત, શત્રુતા જેવા વિષમય
દુર્ગુણો નાશ પામે છે ને જીવન આપમેળે મધુર
બનવા લાગે છે.

દીપાવલી એ ધનતેરસ, દિવાળી, નવું
વર્ષ, ભાઈ-બીજ, લાભ પાંચમ એમ પાંચ
તહેવારોનો સમૂહ છે. આ દરેક તહેવારોનું
મહત્ત્વ છે. દિવાળી નવા વર્ષે આપણે બધા
પ્રેમ, લાગણી, આદરથી દરેક નાના-મોટાને
મળવા જઈએ છીએ. આપણે નાની વ્યક્તિને
પણ પ્રેમ, આદરસહ મહત્ત્વ આપવું જોઈએ.
એ સમજ જ આપણી મોટપ અને અમીરપણું
ગણાય. જ્યારે આપણામાં આ સમજ વિકસે
છે ત્યારે આપણે દ્વેષી, શત્રુ પ્રત્યે પણ ક્ષમાભાવ
દાખવતા થઈએ છીએ. પ્રેમ કરીએ છીએ ને

નવીન વી. વાછાણી

૩૦૧, સિદ્ધિ વિનાયક એપાર્ટ, આસ્થા
રેસિડેન્સી પાછળ, ૧૫૦ ફૂટ રીંગ રોડ,
રાજકોટ-૪
મો.૯૯૭૯૮૪૬૯૯૧૭

તો ? આ શક્ય છે. આપણા જીવનના સુખ, શાંતિ અને આનંદ માટે આ સમજ જરૂરી છે. ક્ષમા અને મૂલ્યવાન દૈવી ભાવના છે. તે આપનાર અને લેનાર બંને માટે આશીર્વાદરૂપ છે.

આજે એકવીસમી સદીમાં સમગ્ર વિશ્વમાં દયા, પ્રેમ, લાગણી, કરુણા, સહનશીલતા, ધીરજ, આદર અને ક્ષમાના ભાવ ઘટતા જતા જોવા મળે છે. જેના કારણે ઝઘડા, વેર-ઝેર ઊભા થાય છે. જગતના બધા ધર્મોનો મૂળમંત્ર એ જ છે કે વેર કે દ્વેષ કોઈના પ્રત્યે ન રાખવો. શત્રુને પણ ક્ષમા આપવી. વેરના વાવેતરનો અનેક જન્મો સુધીનું જીવન બગાડે છે. આ નાનકડું જીવન એ આપણને ઈશ્વરે આપેલી અમૂલ્ય ભેટ છે. તે વેરની ગાંઠો બાંધવામાં વેડફી ન નખાય. તે વેરની ગાંઠો છોડવામાં સમજદારી દાખવતા જીવન સરળતાથી જીવી શકાય છે. આજકાલ લગ્નસંબંધો પણ બહુ અસ્થિર બન્યા છે. આ અંગે એક અનુભવી સમજદાર વકીલનું કહેવું છે કે, લગ્ન વખતે જે સપ્તપદી પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવે છે એ બધામાં ફેરફાર કરી આટલી જ પ્રતિજ્ઞા લેવાવવી જોઈએ. “Love Honour and forgive” એટલે કે પ્રેમ આદર અને ક્ષમા. આનાથી ઘણાબધા લગ્ન સંબંધો તૂટતા અટકી જશે. આમાં કેટલું મોટું સત્ય સમાયેલું છે. સામે જ લગ્ન એ સતત એકબીજાને માફ કરતા રહેતા બે પ્રેમાળ ઉદાર વ્યક્તિઓનું બંધન છે.

તમે ક્ષમા નહીં આપો ત્યાં સુધી તમે વ્યક્તિને યાદી શકો છો. મનની શાંતિ મેળવી શકો છો. તો પછી ક્ષમા શા માટે નહીં ? ક્ષમા આપીને જ આપણે દરેક સંબંધોમાં સુખ, આનંદ મેળવી શકીએ છીએ. ક્ષમાથી જ આપણે પ્રેમાળ બની પ્રેમ પામી શકીએ છીએ.

આપણે આજે આચાર્ય રાજહંસે દર્શાવેલા દીપાવલી પર્વના આ પાંચ દીવડાઓ વડે પ્રકાશ પ્રાપ્તિ પ્રયાસ કરીને તો દીપાવલી પર્વની સાચી મંગલમય ઉજવણી કરી કહેવાય.

● પરિવારમાં પુત્રવધુ ખુશ હોય તો રોજ જ ધનતેરસ છે.

● બાળકો ખિલખિલાટ હસતા હોય તો રોજ જ દીપાવલી છે.

● માતા-પિતાની સાથે આપણે રહેતા હોઈએ તો રોજ જ નૂતનવર્ષ છે.

● ભાઈ-બહેન દરેક સુખ-દુઃખમાં સાથે હોય તો રોજ ભાઈ-બીજ છે.

● પતિ-પત્ની પ્રેમપૂર્વક રહેતા હોય તો રોજ જ લાભ પાચમ છે.

દિવાળી નવા વર્ષના સૌને સાલ મુબારક, શુભેચ્છાઓ.

● “જીવનની મધુરતા, આનંદીપણું કે વેદના પ્રેમ જ છે.”

— બૈલી

● “વેર લીધાનો આનંદ કદાચ એક દિવસ ટકશે, પણ ક્ષમા પર્વનું ગૌરવ જીવનભર ટકે છે.”

— સંત તિરુવલ્લુવર

મહિલા સશક્તીકરણ માટે સ્વાવલંબન જ પહેલું અને અગત્યનું પગલું છે

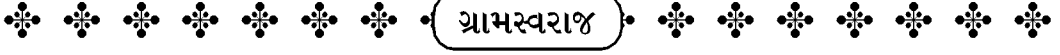
પેલું કહ્યું છે ને કે અમ્મ એવા ઓડકાર એટલે અમે અમારા ‘સદ્ગુણા ગૃહઉદ્યોગ કેન્દ્રમાં અન્નની પવિત્રતા જાળવીએ છીએ, એની સાત્વિકતા સાચવીએ છીએ અને શુદ્ધતા અણીશુદ્ધ રાખીએ છીએ. જૈન ધર્મમાં અહિંસાને વધુમાં વધુ અગત્યતા અપાઈ છે અને તેમાં ય નાના જીવોની હિંસા ન થાય એવી સ્પષ્ટ વિભાવના કરેલી છે એટલે અમે સૂક્ષ્મમાં પણ સૂક્ષ્મ જીવોની પણ હિંસા ના થાય તેનો ખ્યાલ રાખીએ છીએ. અમારા ગૃહઉદ્યોગમાં અમારે તથા ૩૭ જાતના ખાખરા બને છે જેમાં પાણીપુરી, મનચુરિયન, મેથી, ઢોંસા, બાજરી, મગ જુવારના ખાખરા સામેલ છે. આ ઉપરાંત જાત જાતના નમકીન અને નાસ્તા પણ બને છે. અગત્યની વાત એ છે કે અમારા ખાખરા કે નાસ્તા જયણાપૂર્વક બને છે. ‘આ જયણાપૂર્વક શબ્દ મને સમજાયો નહીં એટલે ‘માનવ સેવા સમાજ કલ્યાણ ટ્રસ્ટ’ના મંત્રી અને સંચાલક શ્રી સંદીપભાઈ, જે મને

સંદીપભાઈ શાહ
‘નવગુજરાત સમય’માંથી
૯૦૯૯૧ ૪૪૫૬૪

એમની નવી પ્રવૃત્તિ માટે વાત કરી રહ્યા હતા તેમણે કહ્યું, ‘‘અમે કાયમ માટે ખાખરા કે અન્ય ખાદ્ય પદાર્થોના ઉત્પાદનમાં ગાળેલું પાણી વાપરીએ છીએ. ચૂલા પણ મંત્રોથી પૂજા દ્વારા શુદ્ધ કરી પેટાવવામાં આવે છે જેથી એની અંદર કે બહાર રહેલાં જીવ જંતુ દૂર થઈ જાય અને એની હિંસા ના થાય. ઘઉંનો લોટ પણ તાજો જ વાપરીએ છીએ, કારણ કે સામાન્ય રીતે ઘઉંનો લોટ ત્રણ દિવસ વપરાય નહીં તો એમાં સૂક્ષ્મ જીવાણુ-બેક્ટેરિયા પેદા થાય. આવો લોટ વાપરીએ તો જૈન સંસ્કાર મુજબ આપણને જીવ હિંસાનો દોષ લાગે. માસિક સમયે બહેનોને રજા આપવામાં આવે છે જેથી આપણી માન્યતા મુજબ અશુદ્ધિને અવકાશ ના રહે. આ થયો જયણાપૂર્વક શબ્દનો ભાવાનુવાદ. વર્તમાન સમયમાં અમારી પદ્ધતિ કદાચ જુનવાણી લાગે પરંતુ અમારી દૃઢ માન્યતા છે કે ધર્મના સંસ્કારો અને પદ્ધતિઓ વૈજ્ઞાનિક છે એટલે અમે એનો ભાવપૂર્વક ઉપયોગ કરીએ છીએ.’’

‘માનવ સેવા સમાજ કલ્યાણ ટ્રસ્ટ’ની શરૂઆત ૨૦૦૨માં વૃદ્ધાશ્રમની સ્થાપનાના હેતુથી થઈ હતી, પરંતુ સમય અને જરૂરિયાત

ગ્રામસ્વરાજ

ખાખરા ગૃહઉદ્યોગમાં કામ કરતી હતી. સમયની પ્રતિકૂળતાએ તે કેન્દ્ર બંધ થયું અને ત્યાં કામ કરતી બહેનોની રોટી બંધ થઈ. એ બહેનો અમારે ત્યાં વિનંતી લઈને આવી કે દર મહિને અમને રેશન આપો તો અમારું ઘર ચાલશે બાકી છોકરાં સાથે અમે બધાં ભૂખે મરીશું. બાર મહિના અનાજ આપવું અમારે માટે પણ મુશ્કેલ હતું. અમારું મનોમંથન ચાલતું હતું ત્યારે મારા પત્ની ગીતાબહેન, નંદાબહેન અને સદગુણાબહેનને વિચાર આવ્યો કે આપણે ગૃહઉદ્યોગ શરૂ કરીએ તો ઘણી બધી બહેનો અને પરિવારોને સહાયરૂપ થવાશે. તેઓ મહેનત કરી કમાશે તો બીજા પાસે હાથ લંબાવવાની જરૂર પડે નહીં.

સ્નેહલભાઈ ગોસલિયાના પ્રારંભિક દાનથી અમે ૧૨ મહિલાઓ સાથે પતરાના શેડમાં ગૃહઉદ્યોગની શરૂઆત કરી હતી. નાના પાયે શરૂ થયેલી આ પ્રવૃત્તિ આજે એટલી વિકસી છે કે આજે અમે ચાર માળનું મકાન બાંધી ઘણી બહેનોને કામ સાથે રોજી આપીએ છીએ. આ ગૃહઉદ્યોગમાં વૃદ્ધાશ્રમની અને બહારની બહેનો પણ કામ કરે છે. અમારો સમય સવારના ૧૦ વાગ્યાથી સાંજના સૂર્યાસ્ત સુધીનો છે એટલે મહિલા પોતાના ઘરની જવાબદારી પૂર્ણ કરીને આવી શકે. ઉત્પાદન મુજબ તેમને નાણાકીય ચુકવણી થાય છે અને સામાન્ય રીતે એક મહિલા મહિને ૭ થી ૮ હજાર રૂપિયા કમાઈ શકે છે. દર ત્રણ મહિને

પ્રત્યેક મહિલાને અમે રેશનની કિટ આપીએ છીએ અને તેમનાં બાળકોને પુસ્તકો-ચોપડા કે શાળાની ફી ભરી દઈએ છીએ. પ્રોત્સાહન માટે ત્રણ મહિને ઉત્પાદનના પ્રતિ કિલોના રૂપિયા ચાર ગુણી વધારાના પૈસાનું કરિયાણું પણ આપીએ છીએ.

અમે દર મહિને ૩૦૦૦ કિલોથી વધુ ખાદ્ય પદાર્થોનું ઉત્પાદન કરીએ છીએ. 'સદગુણા ગૃહઉદ્યોગ' અમારી બ્રાન્ડ બની છે. જેનાથી બધું જ ઉત્પાદન વેચાઈ જાય છે."

સંદીપભાઈ પોતે વેપારી વ્યક્તિ છે એટલે વ્યવસાયિક આવડતનો એમણે અહીં સરસ ઉપયોગ ઉત્પાદનના વેચાણ માટે કર્યો છે. મણિનગરમાં સંસ્થાનો એક સ્ટોર ચાલે છે જ્યાં અનેક કાયમી ઘરાકો એમના શુદ્ધ નાસ્તા લેવા આવે છે. એ ઉપરાંત એમની મોબાઈલ વાન છે જે જુદા જુદા વિસ્તારમાં જઈ ગ્રૂપમાં નાસ્તા પહોંચાડે છે. મોટી સંસ્થાઓ, ઓફિસો, રહેઠાણોમાં અગાઉથી નક્કી કરેલા સમયે વાન જઈ નાસ્તાનું વેચાણ કરે છે. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે ક્યારેય એમનો નાસ્તો પડી રહેતો નથી.

મહિલા સશક્તીકરણની વાતોની વચ્ચે મહિલા સ્વાવલંબનનું પાયાનું કામ વ્યવસાયિક કુનેહ, શુદ્ધ હેતુ અને પવિત્ર વાતાવરણમાં થઈ રહ્યું છે, જે આનંદદાયક છે. અહીં કામ કરતી બહેનોનો ઉમંગ અને સાથે એમનું અદ્ભૂત સ્મિત મને જોવાનો લ્હાવો મળ્યો હતો એ મારા માટે અસ્મરણીય છે.

એટલે કે સામેની વ્યક્તિ તરફથી અપેક્ષિત વર્તન-કાર્ય ન થાય ત્યારે તેની ભૂલો-વર્તનને માફ કરી ભૂલી જવું. આથી તે વ્યક્તિ પ્રત્યે તમારા મનમાં કોઈ દુર્ભાવના નહીં રહે. આથી તમે અને સામેની વ્યક્તિ બંને પ્રસન્ન રહી શકશો. માનવીય સંબંધોને લીલાછમ રાખવા એક કવિ કહે છે, “એક વાત તમે ભૂલો, એક વાત હું ભૂલું, આમ પરસ્પર વરસી હળવા થઈએ.”

(૪) આપણી પાસે જે કાંઈ સુખ, સગવડ, સુવિધા, સ્વજનો, સંબંધો, સ્થિતિ છે તેને માટે ફરિયાદ કરવાને બદલે, અન્ય કરતા વિશેષ છે. તેમ માની ઈશ્વરનો આભાર માને છે. તેઓ વધુ પ્રસન્ન રહી શકે છે. આ માટે કવિ કહે છે, “ગુજારે જે શિરે તારે, જગતનો નાથ તે સહેજે ગણ્યું જે પ્યારું, પ્યારાએ, અતિ પ્યાર ગણી લેજે.”

(૫) આ દુનિયામાં કશું જ કાયમી નથી. પરમેનન્ટ માત્ર પરિવર્તન છે. સતત બદલાતા સમયને ઓળખી, તેનો સ્વીકાર કરી, તે મુજબ જિંદગીને ગોઠવશું તો જિંદગી ખુશ-ખુશાલ બની જશે. એક ચિંતક કહે છે, “જીવનને વલોવી, મનોમંથન કરી, પ્રસંગોપાત પરિવર્તન કરી, મનનું રંજન કરી લઉં છું.”

(૬) પરોપકાર પુરોહિતનું પ્રત્યેક કાર્ય પ્રસન્નતાનું પ્રથમ પગથિયું છે. સમાજ ઉપયોગી કાર્ય જરૂરિયાત મંદને મદદ કરવાથી એક અનોખી એનર્જી પ્રાપ્ત થાય છે. તેનાથી

આત્મસંતોષ, કાયમી ખુશી, પ્રસન્નતા મળે છે.

(૭) દરેક સવારનો સૂર્ય, એક નવી શીખ, સંદેશ લઈને આવે છે. તેને આવકારો. એ નવું-નવું શીખી કોઈ એક કલામાં પારંગત થઈએ. જેથી મગજ સતત કાર્યરત રહે છે. સકારાત્મક વિચારો જીવનને પ્રસન્ન રાખે છે.

આમા આપણી પ્રસન્નતા આપણા હાથમાં છે. ઉપર મુજબની સપ્તપદીનો જીવનમાં અમલ કરીશું. તો અંત સમય સુધી પ્રસન્નતાપૂર્વક જીવી શકીશું. પ્રસન્નતાનો એટલો બધો ચમત્કાર છે કે તેનાથી ઘણા રોગો થતા અટકે છે ? આમ પ્રસન્નતા પરમે સ્વાસ્થ્યવર્ધક છે. શરીર અને મન બંને માટે મિત્ર સમાન છે. તો ચાલો પ્રસન્ન રહેવા પ્રયાસ કરીએ.

અંતમાં રોજબરોજના દિવસની શરૂઆત યજુર્વેદના આ મંત્રનું સ્મરણ કરી શુભારંભ કરીએ.

મ કર્ણભિ શૃણુયામ દેવા મ
યશ્યેમાનમિર્યજત્રા ।

અર્થાત્ “હે પ્રભુ, સુદૃઢ સ્વસ્થ શરીર અને સ્થિર અંગો સાથે અમે આપની ભક્તિ કરી શકીએ એવી ઊર્જા અમને પ્રદાન કરો. અમને બધી દિશાઓમાંથી શુભત્વની પ્રાપ્તિ થાઓ. જે સાંભળીએ એ શુભ હોય, જે જોઈએ એ શુભ હોય, દેવતાની ઉપાસના કરવા જેટલી પૂર્ણ ઉંમર અમને પ્રાપ્ત થાય. જેથી મનની શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ. એવી પ્રાર્થના સદેવ પ્રસન્ન રહો, શુભમ ભવન્તુ. અસ્તુ.

લોહીના પરિવહન માટે હૃદય ૧૦ લાખવાર સંકોચાય છે. આ વિશાળ કામગીરી માટે તેને બે મુખ્ય ધમનીઓ-કોરોનરી આર્ટરીમાંથી શક્તિ મળે છે. હૃદયના સ્નાયુઓની પેશીઓમાં અંદર રહેલી અનેક શાખાઓમાં વહેંચાયેલી કોરોનરી તેમાં પ્રવાહિત થતાં લોહી મારફત હૃદયને તેની સંજીવની જીવન શક્તિ પ્રાણવાયુ અને ગ્લુકોઝ પૂરા પાડે છે. આથી હૃદયના સ્વાસ્થ્ય માટે કોરોનરી હરહંમેશ કાર્યક્ષમ રહેવી જોઈએ.

જ્યારે હૃદયના કાર્ય માટે તેને શુદ્ધ લોહી પહોંચાડતી કોરોનરી આર્ટરીમાં તકલીફ ઊભી થાય ત્યારે હૃદયરોગ, હાર્ટએટેકની સમસ્યા સર્જાય છે ત્યારે બાયપાસ સર્જરીનો સહારો લઈ દર્દીને રાહત આપવામાં આવે છે. ઓછો થતો જતો શારીરિક શ્રમ, વ્યાયામ, ધુમ્રપાન, શરાબ સેવન અને ખોટી જીવન પદ્ધતિના કારણે હાઈપર ટેન્શન-હૃદયરોગમાં વધારો થઈ રહ્યો છે. મોટાભાગે ૪૫ વર્ષથી ઉપરની વયમાં ૪૦% પુરુષો ઊંચા દબાણનો ભોગ બને છે. ખૂબ જ ચિંતા, તણાવ અનુભવતાં હોય, વધુ પડતી કામગીરી કે આળસથી પણ ઊંચા દબાણની શક્યતા રહે છે. ઔદ્યોગિક રીતે વિકસિત દેશોમાં ઊંચું દબાણ રોગચાળાની વધુ માત્રા સુધી પહોંચ્યું છે. વધુ પડતાં પ્રોટીનવાળો તળેલો ખોરાક, તમાકું અને શરાબનું અતિ સેવન, વ્યાયામનો અભાવ, પ્રદૂષિત વાતાવરણ, અતિશય કામનું ભારણ વગેરે

ઊંચા દબાણ થવાના કારણો છે. વિશ્વભરમાં થયેલા સર્વગ્રાહી અભ્યાસ પ્રમાણે પુખ્ત વ્યક્તિઓમાં આરામના સમયમાં લોહીનું દબાણ ૧૪૦/૯૦ mm/Hg સ્વાભાવિક ગણી શકાય છે. જીવન વિમા કંપનીઓના આંકડા દર્શાવે છે કે, વધુ ઊંચું દબાણ-વધુ માંદગી અને વધુ મૃત્યુ પ્રમાણ.

રૂઢિરાત્મિસરણ તંત્ર અને હૃદયરોગ અંગે આપણે પ્રાથમિક માહિતી મેળવી અને તેમાં યોગઅભ્યાસ ક્યાં કઈ રીતે પ્રભાવ પાડે અને ઉપયોગી થાય તે હવે જોઈશું. પ્રાણાયામ અને ધ્યાનનો દિવસમાં ૨૦થી ૩૦ મિનિટનો નિયમિત અભ્યાસ કરવાથી હળવા કે અસ્થિર હાઈપર ટેન્શનમાં લોહીનું દબાણ નોંધપાત્ર રીતે ઘટાડે છે.

આપણા પ્રાચીન શાસ્ત્રો યોગિક જીવનપદ્ધતિએ જીવવાનો માર્ગ બતાવે છે. મહર્ષિ પતંજલિના અષ્ટાંગયોગના પ્રથમ બે પગથિયાં યમ અને નિયમ, ભગવતગીતાનો જ્ઞાનયોગ નારદ ભક્તિસુત્રનો ભક્તિયોગ, ઉપનિષદનો જ્ઞાનયોગ વ્યક્તિના જીવનના હેતુ અને અર્થનો પાયાનો સિદ્ધાંત સમજાવે છે. અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ અને બ્રહ્મચર્ય આ યમ છે. શૌચ, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વરપ્રણિધાન એ નિયમ છે. ‘આમ કરો’ અને ‘આમ ના કરો’ - યમ, નિયમથી શરૂ કરીને સમાજ સાથેના વ્યવહારથી મનને ઘડવા સુધી સાચી જીવનપદ્ધતિના સાચા

જમીન અને માનવ પર રાસાયણિક ખાતરની પ્રતિકૂળ અસર

કૃષિ ઉત્પાદકતા વધારવા માટે રાસાયણિક ખાતરોનો વ્યાપક ઉપયોગ થાય છે. જેને લીધે માનવ સ્વાસ્થ્ય પર તેમની સંભવિત પ્રતિકૂળ અસરો જોવા મળે છે. ખાસ કરીને કેન્સર સંબંધિત પ્રતિકૂળ અસરો નોંધપાત્ર રીતે વધી રહી છે. સામાન્ય રીતે પાક ઉત્પાદન વધારવા માટે રાસાયણિક ખાતરોનો વ્યાપક ઉપયોગ થાય છે. જો કે, તેમના લાંબા ગાળાના ઉપયોગથી જમીનની તંદુરસ્તી, પર્યાવરણીય અસર અને ટકાઉપણું અંગે ચિંતા થાય છે.

ખાતરોની રાસાયણિક રચના

નાઈટ્રોજન આધારિત ખાતરો: સામાન્ય રીતે જેમાં યુરિયા અને એમોનિયમ નાઈટ્રેટ હોય છે. જ્યારે આ ખાતરો જમીનમાં પાણી સાથે મિશ્ર થાય છે, ત્યારે તેના હાનિકારક સંયોજનો જમીનમાં મુક્ત થઈ જાય છે.

ફોસ્ફરસ આધારિત ખાતરો: જેમાં કેડમિયમ તત્વ રહેલું હોય છે, જે જાણીતું કાર્સિનોજન છે.

પોટેશિયમ-આધારિત ખાતરો: કેન્સર સાથે સીધા જોડાયેલા નથી પરંતુ એકંદરે જમીન

અને પાણીની ગુણવત્તાની સમસ્યાઓમાં ફાળો આપી શકે છે.

માટીનું આરોગ્ય

પોષક તત્વોનું અસંતુલન: નાઈટ્રોજન (N), ફોસ્ફરસ (P), અને પોટેશિયમ (K) નો સતત ઉપયોગ પોષક તત્વોના અસંતુલન તરફ દોરી શકે છે. દાખલા તરીકે, અભ્યાસો દર્શાવે છે કે વધુ પડતા નાઈટ્રોજનનો ઉપયોગ જમીનની માઈક્રોબાયલ વિવિધતાને (microbial diversity) ઘટાડી શકે છે.

જમીનના pHમાં ફેરફારો: રાસાયણિક ખાતરો જમીનના pH ને બદલી શકે છે. ગુજરાતમાં, અભ્યાસો દર્શાવે છે કે યુરિયા પર વધુ પડતી નિર્ભરતા જમીનમાં એસિડીકરણ તરફ દોરી જાય છે, જે પોષક તત્વોની ઉપલબ્ધતાને અસર કરે છે.

પાકની ઉપજ પર અસર

ઉપજમાં વધારો: પ્રારંભિક વર્ષોમાં નોંધપાત્ર ઉપજમાં વધારો દર્શાવે છે; ઉદાહરણ તરીકે, રાસાયણિક ખાતરોને કારણે ગુજરાતમાં ઘઉં અને ચોખાની ઉપજ ૩૦-૪૦% વધી છે. પરંતુ સમય જતાં ઉપજનો લાભ ઘટતો જાય છે. સંશોધન દર્શાવે છે કે ખાતરના ઉપયોગના ચોક્કસ શ્રેણી પછી, લાગુ પડતા ખાતરના કિલો દીઠ ઉપજમાં નોંધપાત્ર રીતે ઘટાડો થાય છે.

ડૉ. ફાલ્ગુની આર. પટેલ

અધ્યાપક,

ગુજરાત રાજ્ય સહકારી વ્યવસ્થાપન

કેન્દ્ર, અમદાવાદ

પર્યાવરણીય અસર

જળ પ્રદૂષણ ખાતરોમાંથી નાઈટ્રેટ્સ ધરાવતા વહેણને કારણે કેટલાક વિસ્તારોમાં નાઈટ્રેટનું સ્તર ૪૫ mg/L કરતાં વધી ગયું છે જેના લીધે ભૂગર્ભજળ દૂષિત થઈ રહ્યું છે.

જૈવવિવિધતાનું નુકસાન : ખાતરોનો વધુ પડતો ઉપયોગ જમીનના પ્રાણીસૃષ્ટિ પર નકારાત્મક અસર કરે છે. જેનાથી જમીનની ફળદ્રુપતાને વધારતા ફાયદાકારક સજીવોમાં ઘટાડો થાય છે.

રાસાયણિક ખાતરની પ્રતિકૂળ અસર

(નાઈટ્રોસામાઈન્સને મજબૂત કાર્સિનોજેન્સ માનવામાં આવે છે જે ફેફસાં, મગજ, યકૃત, કિડની, મૂત્રાશય, પેટ, અન્નનળી અને સાઈનસ સહિત વિવિધ અવયવો અને પેશીઓમાં કેન્સર પેદા કરી શકે ?)

પાણી પુરવઠાની દૂષિતતા: ખાતરમાંથી નાઈટ્રેટ લીચિંગ પીવાના પાણીને દૂષિત કરી શકે છે. ઉચ્ચ નાઈટ્રેટ સ્તરો (10 mg/l ઉપર) કેન્સર સહિત વિવિધ સ્વાસ્થ્ય સમસ્યાઓ સાથે સંકળાયેલા છે.

નાઈટ્રોસામાઈન્સની રચના: નાઈટ્રેટ્સ નાઈટ્રોસામાઈન્સમાં રૂપાંતરિત થઈ શકે છે જે કેન્સરને પ્રેરિત કરવા માટે જાણીતા સંયોજનો છે, ખાસ કરીને ગેસ્ટ્રિક કેન્સરમાં નોંધપાત્ર વધારો કરે છે.

ભારે ધાતુઓનું સંચય: ભારે ધાતુઓ (જેમ કે કેડમિયમ) ધરાવતા ખાતરો પાકમાં એકઠા થઈ શકે છે. જેનાથી કેન્સરનું જોખમ વધે છે.

ચોક્કસ આરોગ્ય જોખમો

ગેસ્ટ્રિક કેન્સર: નાઈટ્રેટ્સનું ઉચ્ચ સ્તર ખાસ કરીને પેટમાં નાઈટ્રોસામાઈન્સની રચનાને કારણે ગેસ્ટ્રિક કેન્સર થઈ શકે છે.

મૂત્રાશયનું કેન્સર: કેટલાક અભ્યાસોએ પીવાના પાણીમાં નાઈટ્રેટના ઉચ્ચ સ્તરો અને મૂત્રાશયના કેન્સરના વધતા જોખમ વચ્ચેનો સંબંધ સૂચવ્યો છે.

અન્ય કેન્સર: ખાતરોમાંથી ભારે ધાતુઓ અને રસાયણોના લાંબા સમય સુધી સંપર્કમાં રહેવાથી પણ ફેફસાં, કિડની અને પ્રોસ્ટેટ કેન્સરના જોખમમાં વધારો થઈ શકે છે.

તંદુરસ્ત આરોગ્ય માટે ભલામણો

દેખરેખ અને નિયમન: પાણીના પુરવઠામાં હાનિકારક વહેણને ઘટાડવા માટે કૃષિ પ્રણાલીઓનું નિયમન કરવું મહત્વપૂર્ણ છે.

જનજાગૃતિ: સલામત ખાતરના ઉપયોગ (જેવા કે ઓર્ગેનિક ખાતરો, ગ્રીન ખાતરો..) અને સંભવિત સ્વાસ્થ્ય જોખમો વિશે ખેડૂતો અને જનતાને શિક્ષિત કરવાથી આ અસરોને ઘટાડવામાં મદદ મળી શકે.

વૈકલ્પિક પ્રથાઓ: જૈવિક ખાતરોના ઉપયોગને પ્રોત્સાહિત કરવા અને ટકાઉ કૃષિ પદ્ધતિઓનો અમલીકરણ કરવાથી રાસાયણિક ખાતરો પરની નિર્ભરતાને ઘટાડી શકાય છે.

નિષ્કર્ષ

જ્યારે રાસાયણિક ખાતરોએ ગુજરાતમાં કૃષિ ઉત્પાદકતામાં નોંધપાત્ર વધારો કર્યો છે, ત્યારે તેમના લાંબા ગાળાના ઉપયોગથી જમીનના સ્વાસ્થ્ય, પાકની ટકાઉપણું, તેની પ્રતિકૂળ આરોગ્ય અસરો, ખાસ કરીને કેન્સર સંબંધિત અને પર્યાવરણ માટે ગંભીર જોખમ ઊભું થાય છે. જાહેર આરોગ્યની સુરક્ષા માટે જાગૃતિ, નિયમન અને સુરક્ષિત કૃષિ પદ્ધતિઓ અપનાવવી જરૂરી છે.

જ કચરાના ડુંગરોની આસપાસ કચરો બાળવામાં આવે તેના પગલે વાયુ પ્રદૂષણ થાય છે. તે ઉપરાંત ચોમાસા જેવી ઋતુમાં વરસાદને પગલે આ કચરો નદીઓ સુધી પણ પહોંચી જતો હોય છે. તેના કારણે પણ પ્રદૂષણ વધે છે. આ પ્રદૂષણને કારણે લોકો બિમારીઓનો ભોગ બને છે. આ બિમારીઓ અને પ્રદૂષણ અટકાવવાની જરૂર છે. દેશના કેટલાક શહેરોમાં સંસ્થાઓ અને નગરપાલિકાઓ દ્વારા પ્રયાસ કરાયો હતો પણ પૂણેમાં પહેલી વખત ખાનગી સોસાયટી દ્વારા પ્રદૂષણ રોકવાની પહેલ કરાઈ છે.

હવે માત્ર બે ટ્રેક્ટર કચરો જ સોસાયટીની બહાર ફેંકાય છે :

સોસાયટીના સભ્યોના જણાવ્યા પ્રમાણે આ સિસ્ટમ ખૂબ જ ઉપયોગી નીવડી છે. સોસાયટી દ્વારા વેટ વેસ્ટનો ખાતર બનાવવા ઉપયોગ કર્યા બાદ અન્ય કચરાનો પણ તેવી જ રીતે નિકાલ કરાય છે. બાકીના કચરાને બેઝમેન્ટમાં ભેગો કરીને તેના પ્રકાર પ્રમાણે તેનો નિકાલ કરાય છે. પ્લાસ્ટિક વેસ્ટને અપસાઈકલિંગ માટે મોકલવામાં આવે છે. તેમાંથી વિવિધ પ્લાસ્ટિક બેગ્સ અને અન્ય વસ્તુઓ બનાવવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે કેટલોક કચરો રિસાઈકલિંગ માટે મોકલવામાં આવે છે. તેમાંથી જે વસ્તુઓ બનીને આવે તેનો પણ સોસાયટીમાં જ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ માટે જે અધિકૃત એજન્સીઓ છે તેમને જ આ બધું સોંપવામાં આવે છે.

ત્યારબાદ ઈવેસ્ટનો નિકાલ કરવામાં આવે છે. તેના માટે પણ માન્ય એજન્સીને હાયર કરવામાં આવે છે અને ઈવેસ્ટ અપાય છે. બાયોહેઝાર્ડ્સ કચરાને પણ એકઠો કરીને મ્યુનિસિપલ ઓથોરિટીને આપી દેવામાં આવે છે. સોસાયટીના જણાવ્યા પ્રમાણે આ કામગીરી શરૂ કર્યા બાદ સોસાયટીમાં ખૂબ જ સ્વચ્છતા રહે છે. આ ઉપરાંત કચરાનો નિકાલ પણ વ્યવસ્થિત રીતે થઈ જાય છે. આ પ્લાન્ટ શરૂ કરાયા પહેલાં સોસાયટીમાંથી અંદાજે ૮૦થી ૯૫ ટ્રેક્ટર ભરીને કચરો ડમ્પ થવા માટે બહાર જતો હતો. આ પ્રોસેસ શરૂ થયા પછી પરાણે બે ટ્રેક્ટર કચરો બહાર જાય છે. વેટ કચરામાંથી અત્યાર સુધીમાં ૩૫ ટનથી વધુ ખાતર બનાવવામાં આવ્યું છે.

અંબિકાપુર કોર્પોરેશન દ્વારા ૯ વર્ષથી આ પ્રયોગ કરાઈ રહ્યો છે :

ઝારખંડના અંબિકાપુર ખાતે ૨૦૧૫માં એક પાઈલટ પ્રોજેક્ટ શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રોજેક્ટ હેઠળ નગરપાલિકાએ સમગ્ર નગરમાં ઝીરો વેસ્ટ પોલિસી લાગુ કરવાનું વિચાર્યું હતું. તેના હેઠળ સ્વચ્છતા દીદી નામની કર્મચારીઓ ઘરે ઘરે જઈને કચરાના સેગ્રીગેશનનું જ્ઞાન આપી આવી હતી. ત્યારબાદ તેમણે સેગ્રીગેટેડ વેસ્ટ ભેગો કરવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. આ પોલિસી હેઠળ એટલું સરસ કામ થયું કે, અત્યારે સ્વચ્છતા દીદીની આખી ટીમ મહિને ૯ લાખ રૂપિયા કમાય છે. મહિલાઓના જૂથ દ્વારા સેલ્ફ સસ્ટેનેબલ ગ્રૂપ

બનાવીને આ કામગીરી શરૂ કરવામાં આવી હતી. આ ટીમ પાસે ૧૫૦ હાથ રિક્ષા અને ઈ-રીક્ષા છે. તેના દ્વારા દરરોજ ૫૦ ટનથી વધુ કચરો ભેગો કરવામાં આવે છે. આ કચરો ભેગો કરીને તેના ઉપર પ્રોસેસ કરવામાં આવે છે. આ રીતે ૧૫૬ પ્રકારનો કચરો ભેગો થાય છે અને તેને વિવિધ રીતે છૂટો પાડીને તેના ઉપર પ્રોસેસ કરવામાં આવે છે. વેટ વેસ્ટમાંથી ખાતર બનાવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત ગાયનું છાશ અને ઘાસ-ફૂસ ભેગા કરીને તેને

સળગાવી શકાય તેવું ગોકાસ્ટ મટિરિયલ બનાવવામાં આવે છે. આ સિવાય સેનેટરી અને મેડિકલ વેસ્ટનો તેની પ્રોસેસ પ્રમાણે નિકાલ કરી દેવાય છે. પ્લાસ્ટિક વેસ્ટને પ્રોસેસ કરીને તેના દાણા બનાવાય છે; જેથી તેનો ફરીથી ઉપયોગ કરી શકાય. આ ઉપરાંત કેટલાક કચરાનું રિસાઈકલિંગ કરીને તેને ફરીથી ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે.

તા. ૧૮-૯-૨૦૨૪,

‘ગુજરાત સમાચાર’માંથી સાભાર

(અનુ. પાના નં. ૨૭ પરથી ચાલુ)

કંપનીઓને પણ આર એન્ડ ડી ખર્ચ કરવા પ્રોત્સાહિત કરવી રહી.

ગ્લોબલ વોર્મિંગને કારણે કૃષિ પાકોને થતા નુકસાન ચિંતાની બાબત બની ગઈ છે, ત્યારે પાકોના થતા બગાડને અટકાવવા માટે ગ્રામ્ય માળખા, સંસ્થાકીય ધિરાણ, સારા કાચા માલ, રિસર્ચ તથા કૃષિ પાકોમાં વૈવિધ્યકરણ થકી કૃષિ ઉત્પાદનમાં વધારો કરવાની આવશ્યકતા પર કૃષિ તજજ્ઞો ભાર આપી રહ્યા છે. ખેતી અને તેને સંલગ્ન ક્ષેત્રોની તથા પાયાની સમસ્યાઓનો જ્યાં સુધી હલ નહીં આવે ત્યાં સુધી કૃષિ ક્ષેત્રનો મજબૂત વિકાસ શક્ય નહીં બને. કૃષિ ક્ષેત્રમાં ઈન્વેસ્ટમેન્ટ, જળ જાળવણી, સારી ફાર્મિંગ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરી ઉપજમાં વધારો કરવા, બજાર

જોડાણો વધારવા કે સંસ્થાકીય ધિરાણ ઉપલબ્ધ બનાવવા અનેક વર્ષોથી પ્રસાર્યો થઈ રહ્યા છે. દેશના અત્યાર સુધીના બજેટ ઉપર નજર નાખવામાં આવે તો કૃષિ ક્ષેત્રના વિકાસ માટે આ પગલાંઓ એક સામાન્ય બની ગયા છે. આ પગલાંઓ હાથ ધરવા છતાં દેશમાં કૃષિ ઉત્પાદનમાં સ્થિરતા જોવા મળતી નથી જે ખેડૂતોને તેમની આવકમાં નિશ્ચિતતા અપાવી શકે. ગ્લોબલ વોર્મિંગને કારણે જોવા મળતી હીટ વેવ, વધુ પડતા વરસાદ અને પૂરની સ્થિતિથી સૌથી વધુ ફટકો કૃષિ ક્ષેત્રને પડવાનો ભય રહેલો છે ત્યારે બદલાતા હવામાનની સાથોસાથ પાક પદ્ધતિમાં ફેરબદલ જરૂરી બની ગયા હોવાનો મત પ્રવર્તી રહ્યો છે.

તા. ૨૯-૭-૨૦૨૪,

‘ગુજરાત સમાચાર’માંથી સાભાર

માટેની ફાળવણી દેશના જીડીપીમાં કૃષિ ક્ષેત્રની ભૂમિકાને જોતા ઓછી હોવાનો મત પ્રવર્તી રહ્યો છે. કોરોનાના કાળમાં કૃષિ ક્ષેત્રએ દેશની આર્થિક સ્થિતિને ટકાવી રાખવામાં મહત્વનું યોગદાન આપ્યું હતું.

રશિયા-યુકેન યુદ્ધને કારણે યુકેન ખાતેથી ખાદ્ય તેલનો પૂરવઠો અટકી પડતા તે સ્થાનિક બજારમાં ભાવ તાજેતરના ભૂતકાળમાં ઊંચે ગયાનું જોવા મળ્યું હતું. વિશ્વમાં ભારત ખાદ્ય તેલનો મોટો આયાતકાર દેશ છે. અત્યાર સુધી ભારત કૃષિ પેદાશોનો નેટ નિકાસકાર રહીને કૃષિ ક્ષેત્રમાં ભલે આત્મનિર્ભર દેશ બની રહ્યો હોય, પરંતુ ખાદ્ય તેલની વપરાશના પટથી ૬૦ ટકા આયાત ચિંતાનો વિષય રહેલો છે. સ્વતંત્રતાના ૭૭ વર્ષ પછી પણ આપણે કેટલાક કઠોળની આયાત કરવાની ફરજ પડે છે.

ખાતર સબસિડી, વીજ સબસિડી વગેરે પાછળ ખર્ચાતા રૂપિયાની સરખામણીએ આર એન્ડ ડી પાછળ ખર્ચાતા રૂપિયા વળતરદાયી સાબિત થઈ શકે છે. દેશમાં કૃષિ કાર્યા માલના ઉત્પાદનમાં કાર્યરત ખાનગી ક્ષેત્રની કેટલીક કંપનીઓ પોતાના ટર્નઓવરનો કેટલોક હિસ્સો કૃષિ આર એન્ડ ડી પાછળ ખર્ચ કરે છે. સારા ચોમાસાની સ્થિતિમાં દેશમાં વિક્રમી ઉત્પાદન થાય છે અને છતાં ભાવ તે પ્રમાણે નીચા રહેતા

નથી. પૂરવઠો યા વપરાશ સાથે ભાવ ઘટવા જોઈએ એ એક ગણિત છે, પરંતુ અનાજના કિસ્સામાં આ ગણિત કામ કરતું નથી. ભાવ નીચે નહીં આવવાનું કારણ ઊંચું ઉત્પાદન ખર્ચ છે. વ્યવહારું સ્તરે ભાવ જાળવી રાખવા યોગ્ય વ્યવસ્થાપકની ભૂમિકા ભજવવાની દેશના નીતિવિષયકોની જવાબદારી રહે છે અને આ જવાબદારી પૂરી પાડવામાં ક્યાસ રહેશે તો ગમે તેટલો વિક્રમી પાક થશે તેનાથી ન તો ખેડૂતોનું ભલું થશે યા ન તો વપરાશકારોનું. ઓછા ખર્ચ સાથે ઉપજ વધારવા કૃષિ ક્ષેત્રે સંશોધન અને વિકાસ પાછળ મોટા મૂડીરોકાણની આજે આવશ્યકતા છે. ક્લાયમેટ ચેન્જની અસરોને ધ્યાનમાં રાખતાં ખેતીની પરંપરાગત પદ્ધતિને તિલાંજલિ આપી આર એન્ડ ડી આધારિત ખેતીને મહત્વ આપવાનું રહેશે.

નિષ્ણાતોની વાત માનીએ તો કૃષિ આર એન્ડ ડી પાછળના ખર્ચમાં વધારે કરવા માટે હાલની બજેટ ફાળવણી નીતિમાં ફેરબદલ કરવાનો રહેશે અને કૃષિ આર એન્ડ ડી માટે સરકાર પાસે પૂરતા પ્રમાણમાં નાણાં ઉપલબ્ધ બની રહે તેની ખાતરી રાખવાની રહેશે એટલું જ નહીં કૃષિ ક્ષેત્ર સાથે સંકળાયેલી ખાનગી

(અનુ. પાના નં. ૨૫ પર)

દેશમાં ફર્ટીલાઇઝર ઉત્પાદનમાં વૃદ્ધિ દેશમાં કૃષિ ઉત્પાદન વધારવા સિંચાઈનો વ્યાપ વધારવો જરૂરી

ભારતમાં વિવિધ કૃષિ ચીજોના ઉત્પાદનમાં હેક્ટરદીઠ પેદાશ વૈશ્વિક સરેરાશ કરતાં નોંધપાત્ર ઓછી રહી છે અને આવી હેક્ટરદીઠ પેદાશ વધશે તો જ દેશમાં કૃષિ ઉત્પાદન વધુ વધારી શકાશે એવું કૃષિ તજજ્ઞો જણાવી રહ્યા છે. આવી હેક્ટરદીઠ પેદાશ વધારવા યોગ્ય ખાતરનો યોગ્ય વપરાશ વધારવો તથા આ માટે ખેડૂત વર્ગમાં જાગૃતિ વિકસાવવી જરૂરી છે. આ ઉપરાંત દેશમાં મોટાભાગના ખેડૂતો હજી પણ વરસાદ પર આધારીત રહ્યા છે તેના બદલે સિંચાઈનો વ્યાપ વધારવો પણ જરૂરી છે એવું જાણકારોએ જણાવ્યું હતું. દરમિયાન, ૨૦૨૩-૨૪ના પૂરા થયેલા નાણાં વર્ષમાં ફર્ટીલાઇઝર સબસિડીનું પ્રમાણ રિવાઈઝડ એસ્ટીમેટ - સુધારીત અંદાજ કરતાં ઊંચું ગયાના વાવડ મળ્યા હતા. નેચરલ ગેસના ભાવ ઊંચા જતાં ઈનપુટ કોસ્ટ તથા ઓપરેશન્સ ખર્ચો વધતાં આવી સ્થિતિ સર્જાઈ હોવાનું જાણકારોએ જણાવ્યું હતું. આવા સુધારીત અંદાજ કરતાં હકીકતમાં ફર્ટીલાઇઝર સબસિડી આશરે રૂ. ૬૫૦૦ કરોડ

જેટલી વધુ નોંધાઈ છે. આ ગાળામાં યુરિયાની સબસિડી વધી રૂ. ૧.૩૦ લાખ કરોડ નોંધાઈ છે. ન્યુટ્રીઅન્ટ બેઝડ સબસિડી વધી રૂ. ૬૫ હજાર કરોડ થઈ છે. સરકારે યુરિયા સબસિડીની યોજના માર્ચ ૨૦૨૫ સુધી લંબાવી છે. નાઈટ્રોજન, ફોસ્ફેટ, પોટાશ, સલ્ફર વિ. માટે સરકારે ૨૦૧૦થી ન્યુટ્રીઅન્ટ પર આધારીત સબસિડીનો અમલ શરૂ કર્યો હતો અને ૨૦૨૫-૨૬ સુધી આનો અમલ કરવામાં આવનાર છે.

ભારતમાં કૃષિ ક્ષેત્રે નાઈટ્રોજનનો વપરાશ વૈશ્વિક સરેરાશ કરતાં નોંધપાત્ર ઊંચો રહ્યો છે. આના પગલે જમીનની ફળદ્રુપતાને અસર પડે છે. દરમિયાન, દેશમાં ઘરઆંગણે યુરિયાનું ઉત્પાદન વધતાં યુરિયાની આયાતમાં તાજેતરમાં ઘટાડો જોવા મળ્યો છે. ૨૦૨૩-૨૪ના નાણાં વર્ષમાં આવી આયાતમાં આશરે ૬ થી ૭ ટકાનો ઘટાડો જોવા મળ્યો છે. ઘરઆંગણે ઉત્પાદન વધતા તથા નાનો યુરિયાનો વપરાશ વધતાં છેલ્લાં સતત ત્રણ વર્ષથી દેશમાં યુરિયાની આયાત ઘટતી જોવા

મળી છે. યુરિયા ઉપરાંત દેશમાં ડાય- એમોનિયમ ફોસ્ફેટ ડીએપી તથા કોમ્પલેક્સ ફર્ટીલાઈઝર્સની આયાતમાં પણ પીછેહટ જોવા મળી છે. આના પગલે વિવિધ ફર્ટીલાઈઝર્સની કુલ આયાતમાં વાર્ષિક ધોરણે આશરે દસ ટકાનો ઘટાડો થયો હોવાનું ખાતર બજાર તથા ઉદ્યોગના જાણકારોએ જણાવ્યું હતું. આયાત તનથી ઘટી ૨૧ થી ૨૨ લાખ ટન નોંધાઈ છે. જોકે આ ગાળામાં મ્યુરીએટ ઓફ પોટાશ એમઓપીની આયાત ૧૩થી ૧૪ લાખ ટનથી વધી ૨૧થી ૨૨ લાખ ટન થઈ છે. દેશમાં ૨૦૨૦-૨૧માં યુરિયાની રેકોર્ડ ૯૮થી ૯૯ લાખ ટનની આયાત થઈ હતી, પરંતુ ત્યાર પછીના વર્ષોમાં આવી આયાતમાં વળતા પાણી

યુરિયા ઉપરાંત દેશમાં ડાય-એમોનિયમ ફોસ્ફેટ ડીએપી તથા કોમ્પલેક્સ ફર્ટીલાઈઝર્સની આયાતમાં પણ પીછેહટ જોવા મળી છે. આના પગલે વિવિધ ફર્ટીલાઈઝર્સની કુલ આયાતમાં વાર્ષિક ધોરણે આશરે દસ ટકાનો ઘટાડો થયો હોવાનું ખાતર બજાર તથા ઉદ્યોગના જાણકારોએ જણાવ્યું હતું.

ઘટવા છતાં ઘરઆંગણે ખાતર સબસિડીનું પ્રમાણ વધી રૂ.બે લાખ કરોડ આસપાસ પહોંચી ગયું છે ! વૈશ્વિક ભાવ તથા ઘરઆંગણે વધેલા વપરાશનો કારણે આવી સબસિડીનો બોજ સરકાર પર વધ્યો છે. જોકે દેશમાં ઘરઆંગણે યુરિયાનું ઉત્પાદન વધારવા નેચરલ ગેસનો વપરાશ વધ્યો છે અને આવો નેચરલ ગેસ આપણે આયાત પણ કરવી પડે છે એ જોતાં એકબાજુ યુરિયાની આયાત ભલે ઘટી છે, પરંતુ સામે નેચરલ ગેસની આયાતમાં તેટલા પ્રમાણમાં વૃદ્ધિ થતી પણ જોવા મળી છે. દરમિયાન, યુરિયાની આયાત ૭૫થી ૭૬ લાખ ટનથી ઘટી તાજેતરમાં વાર્ષિક ધોરણે ૭૦થી ૭૧ લાખ ટન થઈ છે. જ્યારે ડીએપીની આયાત ૭૦થી ૭૧ લાખ ટનથી ઘટી ૫૫થી ૫૬ લાખ ટન થઈ છે જ્યારે કોમ્પલેક્સ ફર્ટીલાઈઝર્સની આયાત ૨૭થી ૨૮ લાખ

જોવા મળ્યા છે. આની સામે ઘરઆંગણે યુરિયાનું ઉત્પાદન તાજેતરમાં વાર્ષિક ધોરણે ૨૦થી ૨૧ ટકા વધી ૩૧૪ થી ૩૧૫ લાખ ટન નોંધાયું છે. ઘરઆંગણે ડીએપીનું ઉત્પાદન ૬થી ૭ ટકા વધી ૪૨થી ૪૩ લાખ ટન થયું છે. જોકે આ ઉત્પાદન માટે વપરાતા કાચા માલોની આયાત આના પગલે વધી છે ! કોમ્પલેક્સ ફર્ટીલાઈઝર્સનું સ્થાનિક ઉત્પાદન ૮થી ૧૦ ટકા વધી ૮૫થી ૮૬ લાખ ટન થયું છે.

જોકે સિંગલ સુપર ફોસ્ફેટનું ઉત્પાદન ૫૧થી ૫૨ લાખ ટનથી ઘટી ૪૪થી ૪૫ લાખ ટન થયું છે. દેશમાં વિવિધ ખાતરોનો કુલ વપરાશ ૨થી ૩ ટકા વધી ૬૦૦થી ૬૦૧ લાખ ટન થયો છે.

(તા.૨૦-૫-૨૦૨૪

‘ગુજરાત સમાચાર’માંથી સાભાર)

બાયોગેસ

અત્યારના આધુનિક જમાનામાં ઊર્જા એક વિકાસનો પર્યાય છે. પહેલાના જમાનામાં સંસાધનો ઓછા હતા એટલે ઊર્જાનો વપરાશ ઓછો હતો, પરંતુ અત્યારે ઊર્જાના વપરાશ વગર માનવીને ઘડી પણ ચાલતુ નથી. જેમકે ઉનાળામાં પંખો, એસી, ફ્રિજ વગેરે સાધનો ઊર્જાથી ચાલે છે. જ્યારે શિયાળામાં હિટર જેવા સાધનો પાણી ગરમ કરવા માટે તેમજ ઘરમાં ગરમીનું પ્રમાણ વધારવા વપરાય છે. ઘરમાં બારેમાસ રાંધવા માટે ઇલેક્ટ્રીક સગડી, ગેસ જેવા સાધનો વપરાય છે. લોકોના આવન જાવન અર્થે વપરાતા સાધનોમાં પેટ્રોલ, ડિઝલ વગેરે સંચાલિત સાધનો વપરાય છે પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે રસોડામાં વપરાતો ગેસ વાહનમાં વપરાતા પેટ્રોલ, ડિઝલ વગેરે ક્યાં સુધી ચાલશે? આનો પર્યાય શોધ્યા વગર ચાલવાનો નથી અર્થાત એની કિંમત દિનપ્રતિદિન ઘટવાની પણ નથી. સંજોગોવશાત સમય

અંકિત ઉમેશભાઈ ભટ્ટ

સી.ઈ.આઈ. એટેચ્યુ યુ સેન્ટર
વૈકુંઠભાઈ મહેતા સહકારી વ્યવસ્થાપન
કેન્દ્ર, ભાવનગર

મર્યાદામાં ઘટે પણ પાછી વધવાની જ છે. આના પર્યાય રૂપે બિનપરંપરાગત ઊર્જાના સ્ત્રોતો જેવાં કે, બાયો એનર્જી, સોલાર એનર્જી, પવન શક્તિ વગેરેના વપરાશ માટે લોકોની નજર પડી છે. અને આ ઊર્જા સ્ત્રોતો કુદરતી રીતે ઉપલબ્ધ વિપુલ પ્રમાણમાં અને શરૂઆતના ખર્ચ સિવાય બીજો ખર્ચ ઓછો વગેરેને ધ્યાનમાં રાખીએ તો આ ઊર્જા સ્ત્રોતો વરદાનરૂપ બની શકે તેમ છે.

● **બાયોગેસ એટલે શું ?**

સામાન્ય રીતે બાયો એ અંગ્રેજી શબ્દનો અર્થ એટલે જૈવિક પદાર્થ જેવા કે, ઝાડના ડાળ, ફળ, ફૂલ, પાંદડા, બીજ અને આમાંથી માનવ અને પશુનાં આહાર દ્વારા ઉત્પન્ન થતાં કચરાનો પણ સમાવેશ બાયો પદાર્થમાં કરીએ છીએ, આવા બાયો પદાર્થના જથ્થાને બાયોમાસ કહીએ છીએ. બાયોમાસમાંથી જે ગેસ પેદા થાય તેને બાયોગેસ કહીએ છીએ અને પશુના છાણામાંથી જે ગેસ પેદા થાય તેને ગોબરગેસ કહેવાય છે, આમ બાયોગેસ ને ગોબરગેસ, ક્રિયન વેસ્ટ ગેસ, વગેરે નામથી

ઓળખીએ છીએ. સામાન્ય રીતે ભારતમાં વિપુલ પ્રમાણમાં પશુ ઉપલબ્ધ છે. જેના પરિણામે તેનું છાણ પણ મોટા જથ્થામાં મળી રહે છે. આમ આ બાયોમાસને જો ગેસ બનાવવા માટે વાપરીએ તો ગામડામાં છાણને ઉકરડામાં ગામડાનાં લોકો નાખે છે, તેનાથી ફેલાતી ગંદકીથી આપણે બચી શકીએ. ઉકરડામાં નાખવાનો આશય ફક્ત ખાતર બનાવવાનો છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે આમાંથી સારું ખાતર આપણે બનાવી શકતા નથી અને વર્ષ પછી એ ખાતર ખેતરમાં નાખવાથી નિંદામણ તેમજ જીવાતો પેદા થાય છે. બીજી બાજુ ખાતર બનાવવાથી ગામડામાં રાંધવા માટે લાકડાનો વપરાશ ખેડૂતો કરે છે. જેના પરિણામે જંગલો/વનસ્પતિનો નાશ થાય છે અને જો ખેડૂતો છાણને બળતણ તરીકે વપરાશ કરવા જાય તો એને છાણીયું ખાતર ન મળે અને છાણને બળતણ તરીકે વાપરતા (અથવા લાકડાને વાપરતા) ઘરમાં આપણે શહેરમાં વપરાતા ગેસ જેવી ચોખ્ખાઈ રસોડામાં મેળવી શકતા નથી, કારણ કે છાણમાંથી બનતા છાણને બાળવાથી ધૂમાડો થાય છે જેનાથી ઘર કાળુ બને, વાસણો કાળા થાય અને મોઢામાં ધુમાડો જવાથી ફેફસાના પ્રોબ્લેમ થાય. આમ છાણને કાંતો ખાતર તરીકે વાપરી શકીએ

અથવા બળતણ તરીકે વાપરી શકીએ. આમ આપણને છાણમાંથી એક જ ફાયદો મળે છે, પરંતુ આ છાણમાંથી નથી આપણે સારું ખાતર બનાવી શકતા કે નથી આપણે સારૂ બળતણ બનાવી શકતા.

પરંતુ જો આપણે છાણનાં વપરાશથી ગેસ બનાવીએ તો ઘરમાં વપરાશ અર્થે ચોખ્ખુ બળતણ મળી શકે અને ધૂમાડો કે અન્ય મુસીબતો થી આપણે બચી શકીએ અને રસોઈ પણ ઓછા સમયમાં બની શકે, કારણ કે બાયોમાસની દહન શક્તિ ૩૫૦૦ કિલો કેલેરી પ્રતિ કિલો છે. જ્યારે ગોબરગેસની દહન શક્તિ ૫૫૦૦ કિલો કેલેરી પ્રતિ ઘનમીટર છે અને ગેસ બન્યા પછી જે રબડી ગોબરગેસમાંથી બહાર નીકળે તે ઉત્તમ ખાતર તરીકેની ગરજ સારે છે. જેના નિદ્દણ નાશક બી કે જંતુઓ હોતા નથી અને નાઈટ્રોજન, ફોસ્ફરસ અને પોટાશ છાણીયા ખાતર કરતા ૦.૫ થી ૨ % વધારે અનુભવને આધારે જોવા મળે છે.

ઘણા ખેડૂતોની માન્યતા એવી છે કે ગેસ પ્લાન્ટ બનાવવાથી આપણને સારૂ ખાતર મળતું નથી, કારણ કે છાણમાં રહેલા તત્ત્વોનો ગેસ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ બધી માન્યતાઓના કારણે ખેડૂત ઘણી વખત આ પ્લાન્ટ અપાનાવતા હોતા નથી, પરંતુ આ

માન્યતાઓ તદ્દન પાયા વગરની છે. પ્રથમ આપણે એ જાણવું જરૂરી છે કે ગેસ કઈ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ?

વાગોળતા પ્રાણીઓના જઠરમાં પ્રાણવાયુ રહિત વાતાવરણમાં થતા સૂક્ષ્મ જીવાણુઓ સેલ્યુલોઝ નામના પદાર્થનો ઉપયોગ કરી પ્રાણીઓને સહાયકારક બને છે, તાજા ઘાણમાં આવા જીવાણુઓ હોય છે. આવા સૂક્ષ્મ જીવાણુની વૃદ્ધિ માટે જરૂરી બધા પોષકતત્વો ઘાણમાંથી મળી રહે છે. જો પ્રાણવાયુ રહિત આથો આવી શકે તેવા જરૂરી સંજોગો અને દ્રવ્યો પૂરા પાડવામાં આવે તો જીવાણુઓ મિથેન, હાઈડ્રોજન અને અંગારવાયુને ઉત્પન્ન કરે છે આવા વાયુઓનું પ્રમાણ અનુક્રમે ૬૦-૪૦-૩૦નું હોય છે. જેમાંથી મિથેન તથા ઉપર પ્રમાણે ઘાણમાં રહેલ સૂક્ષ્મ જીવાણુઓ ગેસ છૂટો પાડે છે. જેથી ઘાણીયાં ખાતરમાંથી તમારી માન્યતાઓ જે ભૂલ ભરેલી છે, તે ખાતર સારું ના બને વગેરે તદ્દન ખોટી વાત છે.

ગોબર(બાયો)ગેસ પ્લાન્ટના પ્રકારો:-

ગુજરાતમાં મુખ્ય બે પ્રકારના ગેસ પ્લાન્ટ બનાવવામાં આવે છે.

(૧) લોખંડની ટાંકીવાળો ગેસ પ્લાન

(૨) ધાબાબંધ ગેસ પ્લાન્ટ (ફીક્સડોમ પ્લાન્ટ)

આ બન્ને પ્રકારના ગેસ પ્લાન્ટમાંથી ખેડૂતો તેમની અનુકુળતા અને પસંદગી મુજબ પ્લાન્ટ બંધાવી શકે છે.

ઉપરોક્ત બન્ને પ્રકારની સમજૂતી ટુંકમાં નીચે મુજબ છે.

(૧) લોખંડની ટાંકીવાળો ગેસ પુલાન (કે.વી.આઈ.સી. ડીઝાઈનનો ગોબરગેસ પ્લાન્ટ)

લોખંડની ટાંકી વાળા ગેસ પ્લાન્ટના જુદાજુદા ભાગો

૧. પૂરક કુંડી (ઘાણ નાંખવાની)

૨. નિકાલ કુંડી (રબડી નીકળવાની)

૩. ગેસ પાઈપ

૪. ગેસ કોક

ગોબર (બાયો) ગેસ પ્લાન્ટના પ્રકારો : ગુજરાતમાં મુખ્ય બે પ્રકારના ગેસ પ્લાન્ટ બનાવવામાં આવે છે -

(૧) લોખંડની ટાંકીવાળો ગેસ પ્લાન

(૨) ધાબાબંધ ગેસ પ્લાન્ટ (ફીક્સડોમ પ્લાન્ટ)

(૫) ગેસની ટાંકી

(૬) જમીન

(૭) પુરક નળી

(૮) નિકાલ નળી

ટાંકી વાળો ગેસ પ્લાન્ટ એ એક સાદો કૂવો છે. જેમાં કૂવા ઉપર લોખંડની ટાંકી નાખેલી હોય છે. જેની અંદર ગેસનો સંગ્રહ

‘સહકાર’ પાક્ષિક અને ‘ગ્રામસ્વરાજ’ માસિકના જાહેરાતના દર

તા. ૧-૧૦-૨૦૧૬ થી

સહકાર પાક્ષિક	એકવાર	ત્રિમાસિક	છ માસિક	વાર્ષિક
૧. આખું પાન	૫,૦૦૦/-	૨૫,૦૦૦/-	૪૫,૦૦૦/-	૮૦,૦૦૦/-
૨. અડધું પાન	૩,૫૦૦/-	૧૬,૦૦૦/-	૩૦,૦૦૦/-	૫૦,૦૦૦/-
૩. પા પાન	૨,૫૦૦/-	૧૦,૦૦૦/-	૧૫,૦૦૦/-	૨૫,૦૦૦/-
૪. શુભેચ્છા	૧,૫૦૦/-	૮,૦૦૦/-	૧૨,૦૦૦/-	૨૦,૦૦૦/-

સહકાર પાક્ષિકમાં જાહેરાતના છુટક ભાવ : એક કોલમ સે.મી. રૂ. ૧૦૦/-

‘સહકાર’ વિશેષાંક

૧. ટાઈટલ પાન-૪	૩૦,૦૦૦/-
૨. ટાઈટલ પાન-૨, ૩	૨૦,૦૦૦/-
૩. આર્ટ પેપર ફોરકરલ	૧૦,૦૦૦/-
૪. અંદરનું આખું પાન	૫,૦૦૦/-
૫. અંદરનું અડધું પાન	૩,૦૦૦/-
૬. અંદરનું પા પાન	૨,૦૦૦/-

જાહેરાતોમાં બેંકોના સરવૈયાં - બેલેન્સશીટ્સનો દર પાના દીઠ રૂ. ૭,૦૦૦/-

‘ગ્રામસ્વરાજ’ માસિક	એકવાર	વાર્ષિક
૧. ટાઈટલ પાન-૪	૫,૦૦૦/-	૫૦,૦૦૦/-
૨. ટાઈટલ પાન-૨, ૩	૪,૦૦૦/-	૪૦,૦૦૦/-
૩. અંદરનું આખું પાન	૩,૦૦૦/-	૩૦,૦૦૦/-
૪. અંદરનું અડધું પાન	૨,૦૦૦/-	૨૦,૦૦૦/-
૫. પા પાન	૧,૦૦૦/-	૧૦,૦૦૦/-
૬. શુભેચ્છા	૫૦૦/-	૫,૦૦૦/-

હિન્દુ સંસ્કૃતિનું પ્રતીક પ્રકાશપર્વ દિવાળી

દિવાળી તો અધર્મ અને અસત્યના અંધકાર ઉપર ધર્મ અને સત્યના પ્રકાશનો વિજય છે. અધર્મ અને અહંકારના પ્રતીક સમા રાવણ ઉપર વિજય મેળવીને રામનું અયોધ્યામાં પુનરાગમન થતાં, પ્રજાએ તેમનું સ્વાગત દીવડા પ્રગટાવીને કર્યું. કાલિકાપુરાણ પ્રમાણે આ દિવસે મહાદેવી કાલિકાએ અનેક રાક્ષસોનો સંહાર કર્યો. દેવો અને મનુષ્યોએ દીવડા પ્રગટાવી મહાદેવીના વિજયને વધાવ્યો. પાંડવોએ ચૌદવર્ષનો વનવાસ પૂર્ણ થતાં હસ્તિનાપુર પધાર્યા અને પ્રજાએ દીવા પ્રગટાવી તેમનું સ્વાગત કર્યું. આ બધા વિજયોનો દિવસ લોકોએ દીવડા પ્રગટાવી દિવાળી રૂપે ઉજવ્યો.

દિવાળીના તહેવારોમાં રંગોળી કરવાનું મહત્વ શું છે?

'રંગોળી' તો સ્વચ્છતા, શોભા અને સ્વાગતનું પ્રતીક છે. દિવાળી આખરે તો લક્ષ્મીની પૂજાનો તહેવાર છે. 'લક્ષ્મી' શબ્દનો અર્થ જ શોભા-સુંદરતા થાય. લક્ષ્મીજીની પધરામણી થાય તે માટે આંગણું સ્વચ્છ-સુંદર રાખવું પડે. વળી દિવાળીના દિવસોએ સૌનું સ્વાગત કરાય છે. બેસતા વર્ષના દિવસે તો સૌ મળવા આવે, ત્યારે રંગોળી પૂરીને સૌનું સ્વાગત કરાય છે.

જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મમાં દિવાળીની ઉજવણીનું શું મહત્વ છે?

જૈન આગમ ગ્રંથો પ્રમાણે તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પ્રસંગે જૈનોએ દીપોત્સવ મનાવ્યો. ત્યારથી જૈનધર્મમાં હિન્દુધર્મની જેમ દીપોત્સવીના તહેવારો ઉજવાય છે. વળી જૈનોમુખ્યત્વે વ્યાપાર વાણિજ્ય સાથે સંકળાયેલ હોઈ, ઘનતેરસ, દિવાળી વગેરે દિવસોએ ચોપડાપૂજન પણ કરે છે, દીવડાઓ

પણ પ્રગટાવે છે. ગૌતમ બુદ્ધનો જન્મ દિવાળીના દિવસે થયેલો. આજથી અઠી હજાર વર્ષ પૂર્વે આ દિવસે બુદ્ધના અનુયાયીઓએ દીવડા પ્રગટાવી બુદ્ધના આગમનને વધાવેલું તેથી આજે પણ બૌદ્ધધર્મમાં દિવાળીનો તહેવાર ઉજવાય છે.

દિવાળી પહેલાં ઘરની સાફસાફાઈ પાછળ કોઈ ધાર્મિક કારણ છે ખરું?

બ્રહ્મપુરાણમાં જણાવ્યું છે કે દિવાળીના દિવસે મધ્યરાત્રિના સમયે દેવી લક્ષ્મીજી વિહાર કરવા નીકળે છે અને જેમનું આંગણું સ્વચ્છ, સુશોભિત અને દેદીપ્યમાન હોય તેમના ઘરમાં સ્થિર થઈ વાસ કરે છે, આનો અર્થ એ થયો કે સાફસૂક ઘરમાં જ લક્ષ્મી વસે છે. વળી લક્ષ્મી તો શોભા અને સૌંદર્યની દેવી છે. જે ઘર શોભાયમાન અને સુંદર હોય તેમાં જ લક્ષ્મીનો પ્રવેશ થાય છે. 'સ્વચ્છતા ત્યાં પ્રભુતા' - આ ન્યાયે જ્યાં સ્વચ્છતા હોય ત્યાં જ દિવ્યતા પ્રગટે છે.

ઓડિશા અને બંગાળમાં દિવાળીના દિવસે કાલિમાતાની પૂજા શા માટે થાય છે?

ઓડિશા અને બંગાળની માન્યતા પ્રમાણે દિવાળીના દિવસે માહાકાલિકા માતાએ રાક્ષસોનો સંહાર કરેલો. કાલિકા અથવા દુર્ગામાતાએ મહિષાસુરનો વધ પણ આ દિવસે કરેલો. આ પૌરાણિક અને તાંત્રિક આધારોથી દિવાળીના દિવસોમાં કાલિકા માતાની ઉપાસના થાય છે.

દિવાળી પર ગોવર્ધન પૂજા શા માટે કરાય છે?

આ દિવસે શ્રી કૃષ્ણે ગોકુળમાં ઈન્દ્રપૂજા બંધ કરાવીને ગોવર્ધન પર્વત અને ગાયોની પૂજા ચાલુ કરાવી. તેથી લોકોએ ગોવર્ધન પર્વત ઉપર લાખો દીવા પ્રગટાવી પૂજા કરી દીપોત્સવ મનાવ્યો.

Publisher, Printer & Editor : Dr. Rajendra C. Trivedi

Owner : Gujarat State Co-operative Union, 'SAHYOG', Relief Road, Ahmedabad-380 001.

Published From : Gujarat State Co-operative Union, 'SAHYOG', Relief Road, Ahmedabad-380 001.

Printed at : Reliable Art Printery (Ahmedabad) Pvt. Ltd., 301, 3rd Floor, Punit Plaza,

B/h. Navgujarat College, Off. Ashram Road, Ahmedabad-380014. Gujarat